

การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์การ: เบื้องหลังบทบาทนำของไทยในกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาค ช่วงสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3

Strategic Perception and Organizational Power: Behind Thailand's Leading Role in the Regional Security Complex during the Third Indochina War

ปณิธิ ชัยชนะ¹

Paniti Chaichana

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์กลไกเชิงสาเหตุของบทบาทนำของประเทศไทยในวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 ช่วงทศวรรษ 1980 ผ่านกรอบทฤษฎีสัจนิยมคลาสสิกใหม่ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าบทบาทนำของไทยไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะแรงกดดันเชิงโครงสร้างจากระบบระหว่างประเทศ แต่ถูกขับเคลื่อนผ่านตัวแปรแทรกกลางระดับรัฐที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ที่ถูกหล่อหลอมจากพันธนาการทางภูมิศาสตร์และมรดกความสัมพันธ์กับตะวันตก ซึ่งทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นในการตีความและให้ความหมายต่อภัยคุกคามที่เกิดขึ้นประการที่สอง คือ ขีดความสามารถเชิงองค์การและเอกภาพเชิงสถาบันในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ อันเป็นเงื่อนไขที่เพียงพอในการแปรเปลี่ยนผลจากการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ไปสู่การดำเนินนโยบายเชิงรุกได้อย่างมีเอกภาพ กลไกดังกล่าวส่งผลให้ไทยสามารถดำเนินยุทธศาสตร์การสร้างความปลอดภัยผ่านเวทีสากลเพื่อยกระดับประเด็นพรมแดนให้กลายเป็นวาระความมั่นคงร่วม ควบคู่ไปกับการจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ที่มีความยืดหยุ่นและก้าวข้ามข้อจำกัดทางอุดมการณ์ จนสามารถกดดันให้เวียดนามยอมถอนทหารออกจากกัมพูชาได้ในที่สุด บทความนี้จึงยืนยันถึงความสำคัญของปัจจัยภายในรัฐในฐานะตัวกรองที่มีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมและการสถาปนาอำนาจนำของรัฐขนาดกลางภายใต้บริบทของสงครามเย็น

คำสำคัญ: ขีดความสามารถเชิงองค์การ การดำเนินบทบาทนำของไทย การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์

¹นิสิตรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

²Ph.D. (Political Science) Student, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Bangkok.

Corresponding author e-mail: dom.paniti@gmail.com

ARTICLE HISTORY: Received 16 September 2025, Revised 12 May 2026, Accepted 10 June 2026

Abstract

This research article aims to analyze the causal mechanism of Thailand's leading role in the Cambodian crisis or the Third Indochina War during the 1980s through the theoretical framework of Neoclassical Realism. The findings indicate that Thailand's leading role did not emerge solely from the structural pressure of the international system, but was driven by two key state-level intervening variables. First is the strategic perception, shaped by the tyranny of geography and the Western linkage, which served as a necessary condition for interpreting and giving meaning to the emerging threat. Second is the organizational power and institutional unity during General Prem Tinsulanonda's administration, serving as a sufficient condition to transform the outcomes of strategic perception into a unified proactive policy implementation. Such a mechanism enabled Thailand to execute the securitization strategy through international arenas to elevate the border issue into a common security agenda, coupled with a flexible strategic alignment that transcended ideological constraints, ultimately pressuring Vietnam to withdraw its troops from Cambodia. This article therefore affirms the significance of domestic factors as a filter determining the state behavior and the establishment of leadership of a middle power under the context of the Cold War.

Keywords: *Organizational power, Thailand's leading role, Strategic perception*

บทนำ

สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 (ค.ศ. 1978–1988) ได้ขยายขอบเขตจากความขัดแย้งทางทหารในระดับท้องถิ่นไปสู่ผลลัพธ์ของแรงกดดันเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนภายใต้บริบทสงครามเย็น โดยเฉพาะการแตกแยกในค่ายคอมมิวนิสต์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต (Sino-Soviet Split) ส่งผลให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แปรสภาพไปสู่การเป็นสมรภูมิแห่งการแข่งขันอำนาจระหว่างสหภาพโซเวียตที่ให้การสนับสนุนเวียดนามกับจีนที่ให้การสนับสนุนกลุ่มเขมรแดง (Chanda. 1986; Morris. 1999) ด้วยเหตุนี้ การบุกยึดกัมพูชาของกองทัพเวียดนามใน ค.ศ. 1978 เปรียบเสมือนเป็นแรงกดดันเชิงระบบที่สั่นคลอนดุลอำนาจและความมั่นคงในกรอบกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาค (Regional Security Complex) ของภูมิภาคอินโดจีนอย่างรุนแรง (Buzan & Waever. 2003)

สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ประเทศไทยในฐานะรัฐหน้าด่าน (Frontline State) ที่มีพรมแดนติดกับกัมพูชาต้องเผชิญกับผลกระทบโดยตรงทั้งจากการสู้รบตามแนวชายแดนและปัญหาผู้ลี้ภัยนำไปสู่การตัดสินใจดำเนินนโยบายที่แข็งกร้าวและเชิงรุกของรัฐบาลไทยอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน (Leifer. 2013) ซึ่งประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นรัฐระดับกลางในภูมิภาค แต่กลับสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงกายภาพ และก้าวขึ้นมาดำเนินบทบาทนำ (Leading role) ในการกำหนดทิศทางความมั่นคงของภูมิภาคได้อย่างเป็นรูปธรรมภายใต้การสนับสนุนจากประเทศสมาชิกอาเซียน จีน และสหรัฐอเมริกา (Buszynski. 1987) โดยประเทศไทยเป็นผู้สนับสนุนหลักในการจัดตั้งรัฐบาลผสมสามฝ่ายในวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1982 เพื่อคานอำนาจกับรัฐบาลเฮง สาร์ริน ซึ่งเป็นรัฐบาลหุ่นเชิดของ

เวียดนาม (สารสิน วีระผล. 2533) และให้การสนับสนุนกองกำลังของรัฐบาลผสมสามฝ่ายในทุกโอกาสของการเข้าร่วมเวทีระหว่างประเทศ ควบคู่ไปกับการใช้อาเซียนกดดันเวียดนามทั้งทางการเมือง การทูต เศรษฐกิจ และการทหาร จนในท้ายที่สุด เวียดนามยอมจำนนต่อข้อเรียกร้องของเวทีระหว่างประเทศ และเริ่มถอนทหารออกจากกัมพูชาใน ค.ศ. 1988 และสิ้นสุดใน ค.ศ. 1990 รวมถึงรัฐบาลไทยมีแรงจูงใจให้ประชาชนกัมพูชามีเสรีภาพในการกำหนดใจตนเองเพื่อเลือกกระบวนกรปกครองของตนเอง ซึ่งเป็นไปตามมติของสหประชาชาติ (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564) ประเด็นที่มีนัยสำคัญต่อการดำเนินบทบาทของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 จึงถือเป็นความสำเร็จในการสร้างกรอบประเด็นความมั่นคง (Securitization) ภายใต้กรอบอาเซียน โดยเปลี่ยนผ่านจากปัญหาพรมแดนของไทยให้กลายเป็นวิกฤตการณ์ร่วมที่คุกคามภูมิภาคโดยรวม (Buzan, Wæver, & Wilde. 1998) ส่งผลให้การร่วมมือกันระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนมีภาพลักษณ์ที่ดีและน่าเชื่อถือ รวมถึงเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลกอย่างชัดเจน (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

จากข้างต้นนำมาสู่คำถามว่า เหตุใดประเทศไทยที่เป็นรัฐระดับกลางในภูมิภาคจึงก้าวขึ้นมาดำเนินบทบาทในการกำหนดทิศทางความมั่นคงของภูมิภาคเพื่อแก้ปัญหาสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 จากการยึดครองกัมพูชาของกองทัพเวียดนาม (ค.ศ. 1978–1988) เพื่อตอบคำถามดังกล่าวจึงต้องศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุและอธิบายเชิงกระบวนการ พร้อมทั้งตั้งข้อเสนอมว่า การดำเนินการดังกล่าวของประเทศไทยเป็นผลลัพธ์มาจากการสอดประสานระหว่างปัจจัยการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายต่างประเทศไทย (Jervis. 1976; ศุภมิตร ปิติพัฒน์. 2564) ซึ่งถูกหล่อหลอมผ่านความผูกพันเชิงโครงสร้างและอุดมการณ์กับโลกตะวันตกมาอย่างยาวนาน (Levitsky & Way. 2010) กับปัจจัยขีดความสามารถเชิงองค์การของสถาบันยุทธศาสตร์ไทยที่มีเอกภาพและมีความเป็นสถาบันสูงในขณะนั้น ปัจจัยทั้งสองประการทำหน้าที่เป็นกลไกในการอ่านความหมายและแปรเปลี่ยนแรงกดดันภายนอกให้กลายเป็นบทบาททางเชิงยุทธศาสตร์ ที่ไทยสามารถจัดวางแนวร่วมกับมหาอำนาจและรัฐสมาชิกอาเซียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์กลไกเชิงสาเหตุของบทบาทของไทยในวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 โดยมุ่งศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์การ ในฐานะตัวแปรแทรกกลางระดับรัฐตามกรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่

ทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิเคราะห์บทบาทของประเทศไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงระหว่างแรงกดดันเชิงโครงสร้างระดับภูมิภาคและกระบวนการตัดสินใจภายในรัฐเพื่อความเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอ บทความนี้เริ่มต้นการอธิบายสถานะแวดล้อมทางภูมิรัฐศาสตร์ผ่านกรอบทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาค (Regional Security Complex) ของ Buzan & Wæver (2003) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการบุกยึดกัมพูชาของเวียดนามใน ค.ศ. 1978 สร้างแรงกดดันเชิงโครงสร้าง (Systemic pressure) กระตุ้นต่อดุลอำนาจและความมั่นคงของอินโดจีนอย่างรุนแรง ข้อเสนอสำคัญของความมั่นคงระดับภูมิภาค คือ รัฐย่อมได้รับผลกระทบจากภัยคุกคามภายในภูมิภาคเร็วกว่าภัยคุกคามจากภายนอกภูมิภาค เนื่องจากภัยคุกคามในภูมิภาคเป็นสิ่งที่รัฐต้องเผชิญก่อนเสมอ (Buzan & Wæver. 2003) ดังนั้น รัฐจึงควรพิจารณาภัยคุกคามในภูมิภาคก่อนภัยคุกคาม

จากภายนอกภูมิภาค ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาด้านความมั่นคงซึ่งกันและกันในภูมิภาคและประเทศสมาชิกต่างมีบทบาทในการแก้ปัญหาความมั่นคงระหว่างกันมากยิ่งขึ้น (Baylis & Smith. 2013; Pratama. 2013)

แม้ว่าทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาคครอบคลุมแนวทางการวิเคราะห์ของกลุ่มทฤษฎีสัจนิยม (Realism) เสรีนิยม (Liberalism) และสรสรสร้างนิยม (Constructivism) แต่ยังคงมองรัฐเป็นกล่องดำ (Black box) ซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่สุดของระบบระหว่างประเทศที่มีฐานความคิดมาจากสังคมนิยมใหม่ของ Waltz (1979) ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิด Regional Security Complex สามารถอธิบายสภาพแวดล้อมและแรงกดดันเชิงโครงสร้างระบบระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นจากการบุกกัมพูชาของเวียดนามได้ดีในระดับมหภาค ทว่าในทางกลับกัน มีข้อจำกัดในการอธิบายว่า เหตุใดรัฐแต่ละรัฐจึงมีการตอบสนองต่อสภาวะเดียวกันในรูปแบบที่แตกต่างกัน เป็นเหตุให้ผู้วิจัยนำแนวทางการวิเคราะห์แบบสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ (Neoclassical Realism) เข้ามาเสริมเพื่อเปิดกล่องดำของรัฐไทย ซึ่งมีฐานคติเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศมาจากปัจจัยและกระบวนการภายในรัฐ กล่าวคือ รัฐไม่ได้ตอบสนองต่อแรงกดดันเชิงโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศโดยอัตโนมัติ แต่การตอบสนองนั้นมาจากกระบวนการภายในรัฐที่ตีความแรงกดดันดังกล่าว และปัจจัยภายในรัฐเป็นตัวกำหนดแนวทางในการตอบสนอง โดยแสดงให้เห็นแนวทางการอธิบายที่ลุ่มลึกมากยิ่งขึ้นว่า เหตุใดรัฐหน้าด่านดังเช่นไทยจึงไม่เพียงแค่ปรับตัวตามกระแสศุลอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไป แต่กลับเลือกตอบสนองด้วยการก้าวขึ้นมาดำเนินบทบาทนำในการจัดการกับวิกฤตการณ์ครั้งนี้

ศุภมิตร ปิตินันท์ (2564) เสนอว่า แรงกดดันจากโครงสร้างระหว่างประเทศไม่ได้ส่งผลโดยตรงต่อนโยบาย แต่ต้องผ่านกระบวนการอ่านความหมายของผู้กำหนดนโยบายเสียก่อน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานไว้ 2 ประการในฐานะตัวแปรแทรกกลาง (Intervening variables) ประการแรก คือ การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Perception) ซึ่งอาศัยคำอธิบายเรื่องการรับรู้ (Perception) ของ Jervis (1976) โดยเป็นการประกอบสร้างระหว่าง (1) การรับรู้ภัยคุกคาม (Threat Perception) จากพันนาการทางภูมิศาสตร์ (Tyranny of Geography) ซึ่งอธิบายผ่านกรอบวิเคราะห์ของ Thayer (2011) กับ (2) ความผูกพันเชิงโครงสร้างกับโลกตะวันตก (Western Linkage) ของผู้กำหนดนโยบายไทยโดยความเชื่อมโยงทางอุดมการณ์และการศึกษา กับโลกเสรีประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ ได้ทำหน้าที่เป็นกรอบให้ผู้กำหนดนโยบายของไทยตีความการขยายอำนาจของเวียดนามว่าเป็นภัยคุกคามขั้นสูงสุดที่ไม่อาจประนีประนอมได้ ซึ่งอาศัยทฤษฎีและแนวทางวิเคราะห์เชิงการเมืองเปรียบเทียบของ Levitsky & Way (2010) มาปรับใช้กับการศึกษาในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ³ และประการที่สอง คือ ชีตความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ตามคำอธิบายของ Levitsky & Way (2010) กล่าวคือเป็นสถาบัน (Institutionalization) ที่มีเอกภาพสูงของรัฐไทยในขณะนั้น โดยเฉพาะการทำงานที่สอดคล้องประสานกันอย่างใกล้ชิดระหว่างกองทัพและ

³งานของ Levitsky & Way (2010) เป็นการศึกษาเชิงการเมืองเปรียบเทียบเกี่ยวกับประชาธิปไตยและอำนาจนิยมแบบแข่งขัน (Competitive Authoritarianism) ซึ่งมีตัวแปรสำคัญคือ ความสัมพันธ์กับตะวันตก (Western Linkage) อิทธิพลของตะวันตก (Western Leverage) และชีตความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบลักษณะการปกครองของรัฐต่าง ๆ ว่าจะมีแนวโน้มไปสู่การเป็นประชาธิปไตย อำนาจนิยม หรืออำนาจนิยมแบบแข่งขัน แต่ในบทความนี้เป็นเพียงการหยิบยืมตัวแปรเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการอธิบายการรับรู้และกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศ

กระทรวงการต่างประเทศ ชัดความสามารถดังกล่าวถือเป็นเครื่องมือที่แปลงการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ให้กลายเป็นการปฏิบัติการตามแนวทางการวิเคราะห์ของ (Ripsman, Taliaferro, & Lobell. 2016)

ปัจจัยทั้งสองประการนำไปสู่การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) ภายในกรอบอาเซียน เพื่อสร้างวาทกรรมและโน้มน้าวให้ประเทศสมาชิกเห็นพ้องว่าภัยคุกคามต่อไทยคือภัยคุกคามต่อภูมิภาค กระบวนการสอดประสานระหว่างปัจจัยภายในรัฐทั้งหมดนี้จึงเป็นกลไกสำคัญที่อธิบายว่าไทยสามารถผลักดันการจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ (Strategic Alignment) และดำเนินบทบาทนำในการจัดการกับวิกฤตการณ์กัมพูชาได้อย่างเป็นรูปธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษบทบาทนำของประเทศไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ซึ่งมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่งหลัก ได้แก่

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิผ่านวิธีการสืบค้นต่อยอดจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary tracking) โดยมุ่งเน้นไปที่คำกล่าว ปาฐกถา และแถลงการณ์นโยบายของบุคคลสำคัญ อาทิ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ และ พลอากาศเอก สิทธิ เสวตศิลา ซึ่งได้รับการรวบรวมและวิเคราะห์ไว้ในงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ที่น่าเชื่อถือ วิธีการนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์หัวข้อ (text) ของผู้กำหนดนโยบายโดยตรง เพื่อตีความการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Perception) ตามกรอบทฤษฎีที่วางไว้

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในรูปแบบของหนังสือ วารสารวิชาการ บทความวิจัย และวิทยานิพนธ์ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ที่มุ่งเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์การทูตไทย บริบทความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงสงครามเย็น เช่น รายงานของสถาบัน RAND ตลอดจนงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนำมาใช้เป็นฐานคิดและข้อมูลอ้างอิงในการสนับสนุนสมมติฐานการวิจัย

2. ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ 3 ประการ ได้แก่ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านระยะเวลา และขอบเขตด้านพื้นที่และตัวแสดง ดังนี้

2.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาชิ้นนี้มุ่งเน้นวิเคราะห์กระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในการตอบสนองต่อวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 โดยจำกัดกรอบการวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีสัจนิยมคลาสสิกใหม่ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาใน 2 ระดับ ได้แก่ ปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศ (Systemic Level) โดยมุ่งเน้นพลวัตการเปลี่ยนผ่านดุลอำนาจของมหาอำนาจและแรงกดดันจากการขยายอิทธิพลของเวียดนามที่ส่งผลต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปัจจัยระดับรัฐ (State Level) โดยวิเคราะห์ตัวแปรแทรกกลาง (Intervening Variables) ภายในรัฐไทย คือ

กระบวนการประกอบสร้างการรับรู้ภัยคุกคาม (Threat Perception) ผ่านสายสัมพันธ์และอิทธิพลของโลกเสรีตะวันตก (Western Linkage) และขีดความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ของสถาบันหลักด้านความมั่นคงและการทูตของไทย

2.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา (Scope of Time)

ผู้วิจัยกำหนดช่วงเวลาในการศึกษาตั้งแต่ ค.ศ. 1978–1988 โดยเริ่มต้นจากเหตุการณ์ กองทัพเวียดนามบุกยึดครองกัมพูชาในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1978 ซึ่งถือเป็นจุดปะทุของแรงกดดันระดับโครงสร้างในกลุ่มความมั่นคงระดับภูมิภาค (Systemic Stimuli) ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่ออธิปไตยของประเทศไทย และสิ้นสุดการศึกษาใน ค.ศ. 1988 ซึ่งเป็นปีที่สิ้นสุดวาระการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เหตุผลสำคัญในการกำหนดจุดสิ้นสุดที่ ค.ศ. 1988 นั้น เนื่องจากเป้าหมายหลักของการศึกษานี้คือการวิเคราะห์บทบาทของไทยผ่านกลไกเชิงสาเหตุตามกรอบทฤษฎีสัจนิยมคลาสสิกใหม่ที่มุ่งเน้นการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ภายใต้มุมมองแบบสัจนิยมและความเป็นเอกภาพของสถาบันความมั่นคงเป็นตัวแปรแทรกกลางสำคัญ ซึ่งภายหลัง ค.ศ. 1988 เป็นต้นมา ได้เกิดจุดเปลี่ยนทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญเมื่อรัฐบาลชุดต่อมาได้ปรับเปลี่ยนชุดกระบวนทัศน์ทางนโยบายต่างประเทศไปสู่แนวทางเสรีนิยมเชิงพาณิชย์ (Commercial Liberalism) ผ่านนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า การขยายขอบเขตระยะเวลาออกไปจึงอาจส่งผลให้เกิดสภาวะความลักลั่นเชิงทฤษฎี (Theoretical Inconsistency) เนื่องจากตรรกะเบื้องหลังและตัวแปรแทรกกลางที่ใช้ในการขับเคลื่อนนโยบายได้เปลี่ยนแปลงไปจากรากฐานเดิมอย่างมีนัยสำคัญ

2.3 ขอบเขตด้านพื้นที่และตัวแสดง

ขอบเขตด้านพื้นที่ มุ่งเน้นการศึกษาพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ประเทศไทย บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา และเวทีการทูตพหุภาคีของสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN) รวมทั้งเวทีสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (UNGA) ที่ไทยใช้เป็นพื้นที่แสดงบทบาทนำ ขณะที่ขอบเขตด้านตัวแสดง มุ่งวิเคราะห์บทบาทของตัวแสดงระดับรัฐ (state actors) เป็นหลัก ได้แก่ รัฐบาลไทยโดยมุ่งเน้นที่นายกรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ สภาความมั่นคงแห่งชาติ และกองทัพ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ที่ไทยมีต่อมหาอำนาจภายนอก ได้แก่ กลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน จีน สหรัฐอเมริกา เวียดนาม และสหภาพโซเวียต

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้อาศัยเทคนิคสืบย้อนกระบวนการ (Process Tracing) ในการสืบค้นข้อมูลจากนั้นนำมาวิเคราะห์ผ่านการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ผสมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่รวบรวมได้ มาจัดระบบและตีความผ่านกรอบแนวคิดสัจนิยมคลาสสิกใหม่ (Neoclassical Realism) ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์มุ่งเน้นการอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล (Causal Mechanism) ระหว่างปัจจัยระดับระบบ (Systemic Level) คือ แรงกดดันจากการรุกรานกัมพูชาของเวียดนามและความขัดแย้งของมหาอำนาจ และปัจจัยระดับรัฐ (State Level) ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแปรแทรกกลาง ประกอบด้วย การรับรู้ภัยคุกคามของผู้กำหนดนโยบายและขีดความสามารถเชิงองค์การของกลไกรัฐไทย เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าเหตุใดประเทศไทยจึงสามารถก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทนำในการจัดการความขัดแย้งดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์บทบาทของประเทศไทยต่อวิกฤตการณ์กัมพูชา (ค.ศ. 1978–1988) หรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 สามารถอธิบายผ่านพลวัตของตัวแปรภายในรัฐที่นำไปสู่การจัดวางยุทธศาสตร์ระดับภูมิภาค โดยเริ่มต้นจากการอธิบายปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศที่เป็นแรงกดดันเชิงโครงสร้างส่งผลต่อการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายของไทย จากนั้นเกิดกระบวนการแปลงการรับรู้ไปสู่ขีดความสามารถเชิงองค์การและอำนาจเชิงสถาบันเพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินนโยบายเพื่อตอบสนองต่อแรงกดดันเชิงโครงสร้าง กล่าวคือ การดำเนินบทบาทนำของประเทศไทยในการสร้างกรอบความร่วมมือร่วมระดับภูมิภาคเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 ซึ่งมีพลวัตเชิงกระบวนการ ดังนี้

1. ปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศ: แรงกดดันเชิงโครงสร้างจากการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจ

ปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการซึ่งสร้างแรงขับเคลื่อนภายนอกที่ส่งผลต่อการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายของไทย ประกอบด้วย 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก การปรับตัวของโครงสร้างอำนาจมหาอำนาจในภูมิภาค เนื่องจาก ในทศวรรษ 1980 ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกอยู่ภายใต้พลวัตความขัดแย้งของมหาอำนาจสามฝ่าย ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียต และจีน ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านของบริบทการเมืองระหว่างประเทศ เมื่อสหรัฐอเมริกาลดบทบาททางการทหารลงหลังจากสงครามเวียดนามส่งผลให้เกิดสุญญากาศทางอำนาจในภูมิภาคอินโดจีน ขณะเดียวกัน สหภาพโซเวียตกลับเล็งเห็นความสำคัญของภูมิภาคนี้จึงให้การสนับสนุนเวียดนามผู้ที่มีสถานแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์เช่นเดียวกัน (Solomon. 1979)

ประการที่สอง ภัยคุกคามจากการขยายอิทธิพลของเวียดนามและโซเวียต ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับกัมพูชาเกิดขึ้นเพียงไม่กี่เดือนหลังจากสงครามเวียดนาม (Vietnam War) หรือสงครามต่อต้านสหรัฐอเมริกา (ภาษาเวียดนามเรียกว่า *Kháng chiến chống Mỹ*) ค.ศ. 1975 ปัญหาหลักสำคัญมาจากการแตกขั้วระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต (Sino-Soviet Split) ซึ่งเมื่อเวียดนามได้ลงนามสนธิสัญญามิตรภาพโซเวียต-เวียดนาม ค.ศ. 1978 ข้อเสนอเรื่องเวียดนามบุกยึดกัมพูชาจากมุมมองรัฐปฏิวัติจึงมีน้ำหนักในการอธิบาย เนื่องจากเวียดนามต้องการเปลี่ยนระเบียบภูมิภาคอินโดจีนภายใต้แนวคิดสหพันธอินโดจีน (Indochina Federation) (ชัยชนะ อรุณโรจนวัฒน์. 2567)

ด้วยเหตุนี้จึงสามารถตีความได้ว่า พฤติกรรมเชิงก้าวร้าวของเวียดนามไม่เพียงเป็นภัยคุกคามทางการทหารที่ประชิดพรมแดนไทยเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพและระเบียบในภูมิภาคเช่นกัน แรงกดดันเชิงโครงสร้างสองประการนี้นำไปสู่การรับรู้ภายในของประเทศไทยเพื่อพิจารณาปรับตัวเชิงยุทธศาสตร์สำหรับการตอบสนองต่อภัยคุกคามจากดุลอำนาจระหว่างประเทศในภูมิภาคที่เปลี่ยนแปลงไป

2. ปัจจัยระดับรัฐ: การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์และขีดความสามารถเชิงองค์การ

กระบวนการภายในรัฐเป็นตัวแปรสำคัญที่เพิ่มคำอธิบายการแปลงปัจจัยระดับระบบระหว่างประเทศไปสู่การดำเนินนโยบายต่างประเทศ เมื่อพิจารณาบริบทของไทยพบว่าการบุกยึดกรุงพนมเปญของกองทัพเวียดนามส่งผลต่อการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ของผู้กำหนดนโยบายไทยให้ตัดสินใจดำเนินการใช้อำนาจเชิงสถาบันเพื่อตอบสนองต่อวิกฤตการณ์ โดยปัจจัยระดับรัฐถือเป็นตัวแปรแทรก

กลางที่ช่วยขับเคลื่อนกระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศไปสู่การปฏิบัติจริงโดยการดำเนินบทบาทนำภายใต้กรอบของอาเซียน

2.1 การประกอบสร้างการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ต่อภัยคุกคาม

เมื่อฝ่ายคอมมิวนิสต์ยึดครองอินโดจีน ประเทศไทยมีความกังวลอย่างยิ่งต่อการตกเป็นเป้าหมายถัดไปตามทฤษฎีโดมิโน (Domino Effect Theory) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ค.ศ. 1973 รัฐบาลไทย ณ ขณะนั้นจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวนโยบายต่างประเทศต่อเพื่อนบ้านคอมมิวนิสต์ด้วยการเปิดสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการกับลาวและกัมพูชา ถึงกระนั้น ความขัดแย้งระหว่างเวียดนามและกัมพูชาได้เริ่มก่อตัวขึ้นผ่านการสนับสนุนของคอมมิวนิสต์สองค่ายโซเวียตและจีน จนนำไปสู่เหตุการณ์เวียดนามบุกยึดครองกัมพูชาและโค่นล้มระบอบเขมรแดง ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1978 (พวงทอง ภาวครพันธุ์. 2561) เนื่องจากเวียดนามต้องการช่วยฮุน เซน และเฮง สัมริน ขับไล่เขมรแดงที่เคยฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวเขมรมากถึง 1.7 ล้านคนใน ขณะที่ครองอำนาจ (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. 2564) ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อดุลอำนาจระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดโลกเสรีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคอมมิวนิสต์ได้สั่นคลอน และทำให้ฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์ได้เปรียบด้วยการสร้างระบบพันธมิตรใหม่ระหว่างไทยกับกัมพูชาที่ต่อต้านเวียดนามกลายเป็นระบบพันธมิตรระหว่างไทย สหรัฐอเมริกา จีน และระบอบเขมรแดงคานอำนาจกับสหภาพโซเวียตและเวียดนาม (พวงทอง ภาวครพันธุ์. 2561)

ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1979 เวียดนามยึดครองพรมแดนได้สำเร็จและจัดตั้งรัฐบาลหุ่นเชิดของตนเองภายใต้การนำของเฮง สัมริน ในชื่อประเทศใหม่ว่าสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชา (People Republic of Kampuchea: PRK) ส่งผลให้ไทยกับเขมรแดงกลายมาเป็นพันธมิตรกันเพื่อต่อต้านเวียดนาม เหตุผลหลักคือการที่ประเทศไทยสูญเสียกัมพูชาที่เป็นรัฐกันชน (buffer state) ภัยคุกคามคอมมิวนิสต์จากเวียดนาม รวมถึงมีการปะทะกันตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาอยู่บ่อยครั้ง รัฐบาลไทยจึงรองรับเขมรแดงเป็นรัฐบาลที่ชอบธรรมของกัมพูชาและเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา (Institute of Asian Studies. 1985; สุรพงษ์ ชัยนาม. 2560) โดยใช้ข้ออ้างว่าเวียดนามต้องการขยายอำนาจและอิทธิพลครอบงำลาวและกัมพูชาผ่านการจัดตั้งสหพันธ์อินโดจีน แต่รัฐบาลเขมรแดงไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของเวียดนาม จึงเป็นสาเหตุของการบุกยึดกัมพูชา ซึ่งเวียดนามได้ใช้กองกำลังไล่ต้อนเขมรแดงเข้ามาประชิดชายแดน มีการใช้อาวุธล่วงหน้าเข้ามาในเขตแดนของประเทศไทย อันเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องตระหนักถึงภัยคุกคามต่อความมั่นคงและบูรณภาพเหนือดินแดนของตนเอง เนื่องจากไร้ซึ่งสหรัฐอเมริกาคอยช่วยเหลือและมีศักยภาพทางทหารต่ำกว่าเวียดนามที่ได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียต (Viraphol. 1985) รัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ จึงประมาณการกระทำของเวียดนามว่าเป็นการมุ่งขยายอำนาจที่ก้าวร้าว ไม่เคารพอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของกัมพูชา อันเป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศที่สหประชาชาติยึดถือ (พวงทอง ภาวครพันธุ์. 2561)

แนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของเวียดนามที่ถือเป็นการละเมิดต่อกฎหมายระหว่างประเทศ สืบทอดต่อมาในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ค.ศ. 1980–1988) ซึ่งกล่าวเน้นย้ำต่อประเด็นนี้ว่า

“... ปัญหาที่กระทบกระเทือนและมีผลต่อเราอย่างมากในขณะนี้ ก็คือ ปัญหา
กัมพูชาอันเกิดจากจากที่เวียดนามใช้กำลังทหารเข้มแข็งกว่าใช้กำลังเข้าจัดการกับประเทศที่ด้อยกว่า
โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ขอบธรรม เป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ กฎบัตรแห่ง
สหประชาชาติ และมติชาวโลก ...”

เช่นเดียวกับคำกล่าวของพลอากาศเอก สิทธิ เศรษฐศิลา ซึ่งยืนยันความเป็นภัย
คุกคามของเวียดนามต่อความมั่นคงของไทยผ่านการเน้นย้ำเรื่องการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศว่า

“... การที่ทหารเวียดนาม 2 แสนคน ทำการรุกรานเข้ามาในกัมพูชาเป็นการละเมิด
กฎบัตรสหประชาชาติ ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่กระทบต่อความปลอดภัยความมั่นคงของ
ประเทศไทยและกลุ่มประเทศอาเซียนทั้งหมด เป็นการขัดต่อปฏิญญาของเราที่ตั้งมั่นว่าจะแสวงหาเขต
สันติภาพ และเสรีภาพแห่งความเป็นกลาง ...”

คำกล่าวของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และพลอากาศเอกสิทธิ เศรษฐศิลา ผู้ซึ่งมี
บทบาทนำในการกำหนดนโยบายต่างประเทศไทยเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่าเวียดนามเป็นภัยคุกคาม
ต่อประเทศไทย (ฉัตรยา วิสุทธิวัฒน์. 2546; ชัชชญา ศรีเมือง. 2567) ซึ่งสะท้อนให้เห็นการประกอบ
สร้างการรับรู้ว่าเวียดนามคือภัยคุกคามที่ไม่อาจประนีประนอมได้

สถานการณ์อันเกิดจากภัยคุกคามของเวียดนามชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยประสบกับ
ปัญหาพหุสาขารากฐานทางภูมิศาสตร์ (Tyranny of Geography) (Thayer. 2011) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
เนื่องจากไม่สามารถย้ายตำแหน่งที่ตั้งประเทศหรือเขตพรมแดนหนีไปจากภัยคุกคามในกัมพูชาที่อาจ
ลุกลามมาสู่อิทธิพลในดินแดนของไทย ผลพวงจากสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 นำพาการรับรู้ของผู้กำหนด
นโยบายไปในทิศทางว่า เป็นการกระทบโดยตรงต่อผลประโยชน์แห่งชาติด้านความมั่นคงของไทย
แม้ผลประโยชน์ด้านนี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและยากในการกำหนดอย่างตายตัว หากแต่ขึ้นอยู่กับการรับรู้
หรือทัศนคติ (attitude) ที่ปัจจัยอื่น ๆ ส่งผลกระทบ ในกรณีดังกล่าว การที่ไทยมีพรมแดนติดกับกัมพูชา
และต้องเผชิญกับการมีทหารที่มีสมรรถภาพการรบสูงของเวียดนามมาประชิดตลอดแนวชายแดน
ไทย-กัมพูชา ซึ่งหาความเป็นไปได้ยากที่ฝ่ายไทยจะสามารถสู้รบกับกองทัพเหล่านี้ (อาจเป็น 1 ต่อ 10
หากเทียบอัตรากำลัง) จึงเป็นปัญหาสำคัญที่รัฐบาลไทยไม่สามารถเพิกเฉยได้เนื่องจากกระทบต่อ
ความมั่นคงโดยตรง รวมถึงการหลั่งไหลของผู้ลี้ภัยชาวกัมพูชาเข้ามาในเขตดินแดนประเทศไทยจำนวน
เกือบ 300,000 คน ซึ่งไม่เพียงเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องพิจารณาให้ความช่วยเหลือ แต่การมีผู้ลี้ภัย
จำนวนมากบริเวณชายแดนยังนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น การลักลอบ การละเมิดสิทธิมนุษยชน
การก่อความไม่สงบของฝ่ายกองกำลังต่างชาติ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การยึดครองกัมพูชาของเวียดนาม
ไม่ได้มีเพียงสองปัญหานี้เท่านั้น อาจนำไปสู่ปัญหาระยะยาวอื่น ๆ โดยเฉพาะการแย่งชิงเขตอำนาจ
และอิทธิพลของมหาอำนาจนอกภูมิภาคอย่างไชเวียตที่สนับสนุนเวียดนามและจีนที่สนับสนุนกัมพูชา
ซึ่งอาจนำไปสู่การแข่งขันที่ทวีความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากขึ้นอย่าง
หลีกเลี่ยงไม่ได้ (สารสิน วีระผล. 2533) อย่างไรก็ตาม การรับรู้ภัยคุกคามของผู้นำไทยไม่ได้เกิดจาก
ระยะทางเพียงประการเดียว แต่เกิดจากการอ่านความหมาย (ศุภมิตร ปิติพัฒน์. 2564) ของเหตุการณ์
ดังกล่าวผ่านมุมมองอุดมการณ์โลกเสรีและความขัดแย้งในค่ายคอมมิวนิสต์ที่เวียดนามได้รับการ
สนับสนุนจากสหภาพโซเวียต ในขณะที่ไทยขาดหลักประกันทางทหารโดยตรงจากสหรัฐอเมริกา
(Viraphol. 1985; ชัยชนะ อรุณโรจนวัฒน์. 2567)

สืบเนื่องจากรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ มาสู่รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ การรับรู้ภัยคุกคาม (Threat Perception) ของผู้กำหนดนโยบายไทยถูกหล่อหลอมผ่านสายสัมพันธ์กับโลกเสรีตะวันตก (Liberal Western Linkage) และอิทธิพลตะวันตก (Western Leverage) ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ช่วงต้นสงครามเย็น โดยเฉพาะความหวาดกลัวสูญเสียอธิปไตยตามทฤษฎีโดมิโน (พวงทอง ภาวครพันธ์. 2561) หรือการประณามพฤติกรรมของเวียดนามอันเป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศและกฎบัตรแห่งสหประชาชาติของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และคำกล่าวของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และพลอากาศเอก สิทธิ เศวตศิลา (ฉัตรिया วิสุทธิวัฒน์. 2546; ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; พวงทอง ภาวครพันธ์. 2561) สะท้อนให้เห็นว่าการอ่านความหมายหรือการตีความพฤติกรรมของผู้กำหนดนโยบายในช่วงเวลานี้ยึดโยงกับบรรทัดฐานความมั่นคงของโลกเสรีซึ่งใช้เป็นเกณฑ์การประเมินพฤติกรรมของเวียดนาม เวียดนามไม่เพียงเป็นรัฐเพื่อนบ้านที่มีความขัดแย้งต่อกัน แต่ยังถูกจัดอยู่ในฐานะตัวแทน (proxy) ของฝ่ายคอมมิวนิสต์โซเวียต (Solomon. 1979) เนื่องด้วยการรับรู้ในทิศทางเดียวกับมหาอำนาจโลกเสรีจึงส่งผลให้ไทยสามารถขับเคลื่อนกระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในฐานะรัฐหน้าด่านของโลกเสรีและรัฐผู้ดำเนินบทบาทนำในการแก้ไขวิกฤตการณ์ครั้งนี้

กล่าวโดยสรุป การรุกรานกัมพูชาของเวียดนามไม่อาจเป็นผลต่อการตอบสนองเชิงรุกของประเทศไทย หากรัฐไทยไร้ซึ่งการอ่านความหมายและตีความพฤติกรรมซึ่งนำไปสู่การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Perception) ต่อภัยคุกคามซึ่งเกี่ยวเนื่องในเชิงภูมิรัฐศาสตร์ พรหมแดน และเขตอำนาจอธิปไตยจากการเสียรัฐกันชนเช่นกัมพูชา รวมถึงปัญหาพินธนาการทางภูมิศาสตร์ที่ไม่สามารถย้ายที่ตั้งหนีจากภัยคุกคามได้ ประกอบกับอิทธิพลแนวคิดและความหวาดกลัวภายใต้มรดกจากสายสัมพันธ์กับโลกเสรีตะวันตก ส่งผลให้มีมุมมองต่อภัยคุกคามเวียดนามในเชิงลึกมากกว่าปัญหาทางชายแดนหรืออธิปไตย แต่ขยายขอบเขตที่ซับซ้อนมากขึ้นในฐานะการเป็นรัฐที่ตกอยู่ท่ามกลางดุลอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปของมหาอำนาจค่ายคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจเลือกแนวทางดำเนินบทบาทนำในการแก้ไขวิกฤตการณ์สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 อาจไม่ประสบผลสำเร็จหรือไม่เกิดขึ้นจริง หากปราศจากขีดความสามารถเชิงองค์การและอำนาจเชิงสถาบันของประเทศไทยในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์

2.2 ขีดความสามารถเชิงองค์การและอำนาจเชิงสถาบัน

นอกเหนือไปจากแนวทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อกัมพูชาที่มีความชัดเจน โดยยอมรับอิทธิพลของปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์เหนืออุดมการณ์ ประเมินสถานการณ์จากขีดความสามารถหรือสมรรถนะของแต่ละประเทศตามความเป็นจริงที่ปรากฏ และมองผลประโยชน์แห่งชาติเป็นตัวกำหนดนโยบายและจุดยืนการต่างประเทศของไทยต่อปัญหาต่าง ๆ ผ่านการตระหนักว่าสิ่งใดคือผลประโยชน์และควรปกป้องผลประโยชน์นั้นอย่างไร (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564) ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สามารถดำเนินนโยบายตอบสนองเชิงรุกต่อพฤติกรรมของเวียดนามได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ ความสอดคล้องประสานกันอย่างเป็นเอกภาพของ 3 สถาบันหลัก ได้แก่ กระทรวงการต่างประเทศ (กต.) สภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) และกองทัพไทย ภายใต้ศูนย์กลางอำนาจอย่างพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่คอยประสานผลประโยชน์ของแต่ละหน่วยงานให้เป็นหนึ่งเดียว (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536; ออรอนงค์ น้อยวงศ์. 2541) ซึ่งอำนาจเชิงสถาบันที่เข้มแข็งนี้ทำให้ไทยดำเนินนโยบายการทูตเชิงรุกได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง

ความเป็นเอกภาพเชิงสถาบันจากการบูรณาการศูนย์อำนาจของกลไกรัฐภายใต้รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ แสดงให้เห็นถึงขีดความสามารถเชิงองค์การที่เข้มแข็งในฐานะเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทยช่วงทศวรรษ 1980 ดังในรายงานผลของ RAND Corporation ที่ระบุว่า ประเทศไทยต้องรับบทบาทในฐานะรัฐหน้าด่านของฝ่ายโลกเสรี โดยมีแรงกดดันเชิงโครงสร้างจากเวียดนามและสหภาพโซเวียตและการสนับสนุนทรัพยากรจากสหรัฐอเมริกาและเงินเป็นตัวแปรต้น แต่การดำเนินบทบาทนำหรือการแก้ไขวิกฤตการณ์ไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากปราศจากความเข้มแข็งของสถาบันภายในที่สามารถแปลงการรับรู้ภัยคุกคามไปสู่ยุทธศาสตร์ชาติที่ชัดเจนและเป็นเนื้อเดียวกัน (Solomon. 1979) ทั้งนี้ ภาพสะท้อนของขีดความสามารถเชิงองค์การดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเจรจาทางการทูต แต่ปรากฏเด่นชัดในการบริหารจัดการวิกฤตการณ์ระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่บูรณาการทั้งมิติความมั่นคงทางทหารและการจัดการด้านมนุษยธรรมเข้าด้วยกัน เนื่องด้วยการหลั่งไหลของผู้พลพวากัมพูชาจำนวนมหาศาลและการสู้รบตามแนวชายแดนส่งผลให้เกิดการเรียกร้องกลไกในการจัดการของรัฐไทย โดยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สามารถบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนอย่างเป็นระบบ เช่น การตั้งศูนย์พักพิงเขาล้าน ศูนย์เขาอีต้ง เป็นต้น โดยใช้พื้นที่เหล่านี้เป็นทั้งการให้ความช่วยเหลือตามหลักสิทธิมนุษยชนเพื่อดึงดูดความร่วมมือจากองค์การสหประชาชาติ (UNHCR) ควบคู่ไปกับการเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ทางการทหารเพื่อสนับสนุนกองกำลังต่อต้านเวียดนามตามแนวทางความร่วมมือไทย-จีน ด้วยเหตุนี้ การประสานงานกันระหว่างหน่วยงานทหารในพื้นที่และกระทรวงการต่างประเทศในครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการระดมทรัพยากร (Resource Extraction) ของรัฐไทยเพื่อตอบสนองต่อนโยบายระดับชาติอย่างแท้จริง (วันชัย ไพเราะ และ ภารดี มหาขันธ์. 2559)

ความสำคัญของเอกภาพเชิงสถาบันในฐานะตัวแปรแทรกกลาง (Intervening Variable) ปรากฏเด่นชัดเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับสภาวะการเปลี่ยนผ่านทางนโยบายในช่วงปลายทศวรรษ 1980 เมื่อรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ปรับเปลี่ยนแนวทางสู่การเป็นสนามการค้า (Turning the Battle Field into Economic Area Policy) ได้เกิดการปรับปรุงกลไกการตัดสินใจผ่านคณะที่ปรึกษากองทัพโลก ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาวะความกำกวมเชิงอำนาจ (Institutional Pluralism) ระหว่างกลุ่มนโยบายใหม่และสถาบันความมั่นคงเดิมอย่างกระทรวงการต่างประเทศและ สมช. สภาวะดังกล่าวส่งผลให้แนวทางการทูตของไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านมีความซับซ้อนและมีทิศทางที่แตกต่างไปจากเอกภาพเชิงนโยบายในทศวรรษก่อนหน้า (ศศิธร โอเจริญ และ เมธิพัชญ์ จวงโรทัย. 2563) ดังนั้น การเปรียบเทียบสถาบันของสองรัฐบาลนี้จึงตอกย้ำข้อเสนอหลักของแนวทางวิเคราะห์แบบสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ที่ว่า แม้รัฐจะเผชิญกับเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางยุทธศาสตร์เดียวกัน แต่โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันภายในรัฐ (Domestic Institutional Arrangement) จะเป็นตัวกำหนดรูปธรรมของนโยบายต่างประเทศและความสามารถในการรักษาบทบาทนำของรัฐนั้น ๆ ในลำดับถัดมา

3. การดำเนินบทบาทนำ: การทำให้เป็นประเด็นความมั่นคงและการจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์

ภายหลังการตกผลึกของการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์และการรวมศูนย์อำนาจเชิงสถาบัน บทบาทนำของไทยต่อปัญหากัมพูชาได้ถูกขับเคลื่อนผ่านกลไกสำคัญ 2 ประการ ประกอบด้วย (1) กระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) เพื่อยกระดับปัญหากัมพูชาจากการ

เป็นเพียงความขัดแย้งทางพรมแดน ให้กลายเป็นภัยคุกคามหรือวิกฤตการณ์ความมั่นคงระดับภูมิภาค และสากลโดยใช้วาทกรรมเรื่องอธิปไตยและการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมเพื่อโดดเดี่ยวเวียดนามและระดมแนวร่วมจากประชาคมโลก และ (2) การจัดวางแนวร่วมยุทธศาสตร์ (Strategic Alignment) ผ่านการจัดวางความสัมพันธ์กับมหาอำนาจอย่างมีชั้นเชิง ทั้งการประสานประโยชน์ทางทหารกับจีน และการฟื้นฟูความร่วมมือด้านความมั่นคงกับสหรัฐฯ ในฐานะรัฐหน้าด่าน ซึ่งทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างปัจจัยภายในรัฐไปสู่ผลลัพธ์เชิงนโยบายในเวทีระหว่างประเทศ กระบวนการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยไม่ได้เป็นเพียงรัฐที่ตอบสนองต่อแรงกดดันจากระบบโลกอย่างจำนน แต่เป็นตัวแสดงที่มีเจตจำนงเชิงรุก (proactive agency) ในการบริหารจัดการดุลอำนาจเพื่อรักษาผลประโยชน์แห่งชาติ และนำไปสู่การยอมรับบทบาทนำของไทยในฐานะตัวแสดงหลัก (key player) ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางสันติภาพในภูมิภาคตลอดทศวรรษ 1980

3.1 การสร้างประเด็นความมั่นคงร่วมระดับภูมิภาคและกลไกเวทีระหว่างประเทศ

รัฐบาลไทยไม่ได้ตอบสนองด้วยการใช้กำลังทหารเข้าปะทะโดยตรงเพื่อตอบสนองต่อวิกฤตการณ์กัมพูชา แต่อาศัยกระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคงมาใช้เป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์อย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับการรุกรานและยึดครองกัมพูชาของเวียดนามที่อาจถูกมองว่าเป็นเพียงความขัดแย้งทางพรมแดนแบบทวิภาคีให้กลายเป็นภัยคุกคามร่วมต่อระเบียบความมั่นคงของภูมิภาคและประชาคมโลก โดยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ใช้สถานภาพความเป็นแกนนำในสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN) เป็นเวทีและกลไกหลักในการรวบรวมเสียงสนับสนุน ซึ่งรัฐบาลไทยสามารถโน้มน้าวให้รัฐสมาชิกอาเซียนทั้ง 4 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ เห็นพ้องต้องกันกับมุมมองการรับรู้ภัยคุกคามของไทย โดยอ้างถึงหลักการประเทศสมาชิกจะไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน แต่อาศัยช่องว่างว่าไม่ได้มีส่วนใดระบุงถึงการห้ามแทรกแซงประเทศนอกกลุ่ม เช่น กัมพูชา หรือเวียดนาม เป็นต้น และผลักดันให้ออกแถลงการณ์ร่วมที่ประณามการกระทำของเวียดนามอย่างแข็งกร้าว (Jones, 2007) การผลักดันวาระนี้สอดคล้องกับบริบทของอาเซียนในยุคสงครามเย็น ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มประเทศที่ไม่ฝักใฝ่คอมมิวนิสต์⁴ การชี้ให้เห็นว่าการขยายอำนาจของเวียดนามคือภัยคุกคามต่อโลกเสรีจึงทำให้ไทยสามารถโน้มน้าวให้รัฐสมาชิกอื่น ๆ ยืนหยัดต่อต้านเวียดนามร่วมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ (กษิต ภิรมย์, 2560) การดำเนินการขั้นแรกนี้ไม่เพียงแต่สร้างความร่วมมือด้านความมั่นคงภายในภูมิภาค แต่ยังเป็นการสร้างป้อมปราการทางการทูตด้านแรกให้กับจุดยืนของประเทศไทย

⁴ แม้ว่าในบริบทสงครามเย็น ประเทศสมาชิกอาเซียนจะประกอบไปด้วยรัฐบาลอำนาจนิยามหรือกึ่งอำนาจนิยามเบ็ดเสร็จ เช่น รัฐบาลชูฮาริโตของ อินโดนีเซีย รัฐบาลมาร์คอสของฟิลิปปินส์ เป็นต้น ซึ่งไม่ได้มีอุดมการณ์ร่วมกันในด้านประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมตะวันตก

เหตุผลหลักที่กลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนสนับสนุนประเทศไทย คือ เพื่อผลประโยชน์ด้านความมั่นคงร่วมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากมีผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศในภูมิภาค ซึ่งขัดต่อสันติภาพ เสถียรภาพ และจุดมุ่งหมายหรือปณิธานของอาเซียนที่ประกาศเป็นเขตแห่งสันติภาพเสรีภาพ และความเป็นกลาง (Zone of Peace, Freedom and Neutrality: ZOPFAN) โดยเฉพาะสิงคโปร์ที่ยึดถือปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์และตามทฤษฎีสัจนิยมเป็นตัวกำหนดนโยบายได้มีมุมมองว่าประเทศไทยมีความสำคัญต่อการสร้างดุลอำนาจในอาเซียน กล่าวคือไทยสามารถคานอำนาจกับอินโดนีเซียและมาเลเซียได้ และประเทศไทยมีนโยบายต่อต้านการยึดครองกัมพูชาของเวียดนาม รวมถึงนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์และการร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาช่วงสงครามอินโดจีน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและสิงคโปร์เป็นมิตรภาพที่มีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด เพื่อความมั่นคง ความอยู่รอด และเสถียรภาพระหว่างกัน รัฐบาลสิงคโปร์จึงมีนโยบายการสนับสนุนช่วยเหลือและร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดอย่างต่อเนื่องและตรงไปตรงมา รวมถึงการหารือกันระหว่างผู้นำไทยกับสิงคโปร์ (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2561) ขณะที่ผู้นำของอินโดนีเซียและมาเลเซียต่างมีการเจรจากลางกันเพื่อหาวิธียุติสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 อยู่ก่อนแล้ว โดยมุมมองเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับไทยและสิงคโปร์ คือ หากเวียดนามยังใช้กำลังในกัมพูชายังเพิ่มแนวโน้มให้ไซเหียดเข้ามา มีอิทธิพลในภูมิภาคมากขึ้นย่อมส่งผลต่อเสถียรภาพในภูมิภาค (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; เสาวนีย์ เตชะไพฑูริย์. 2546) การสนับสนุนจุดยืนของไทยในเวทีอาเซียนจึงมีรากฐานมาจากความเข้าใจในสถานการณ์ เช่นเดียวกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีการตีความสภาพแวดล้อมในความหมายและทิศทางเดียวกัน ซึ่งต่อมาได้มีการจัดประชุม ณ วันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1979 ณ กรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย (สมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์) ได้ข้อสรุปว่าอาเซียนจะรับรองความชอบธรรมของรัฐบาลเขมรแดงที่เป็นรัฐบาลประชาธิปไตยตามจุดยืนของประเทศไทย (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

การดำเนินการขึ้นถัดมามุ่งเน้นขยายประเด็นความมั่นคงไปสู่นอกภูมิภาคและระดับโลก กลุ่มประเทศอาเซียนที่มีไทยเป็นผู้นำการสนับสนุนรัฐบาลเขมรแดงได้เสนอประเด็นนี้ต่อสหประชาชาติ และใช้คำกล่าวอ้างถึงรัฐบาล PRK ของเอง สัมรินว่าเป็นรัฐบาลหุ่นเชิดของเวียดนาม รวมถึงรณรงค์ผ่านวาทกรรมอันเปรียบเสมือนโฆษณาชวนเชื่อนี้ให้นานาชาติต่อต้านการกระทำของเวียดนามและปิดล้อมทางเศรษฐกิจกัมพูชา (Jones. 2007) พร้อมทั้งแสดงหลักฐานการรุกรานอธิปไตยของกองทัพเวียดนามโดยการจัดทำสมุดปกขาวในชื่อ The Vietnamese Acts of Aggression against Thailand's Sovereignty and Territorial Integrity เมื่อ ค.ศ. 1980 และชี้แจงผ่านเอกอัครราชทูตไทยต่อสายต่านานาชาติที่เคารพในเอกราชและเสรีภาพตามหลักการของสหประชาชาติ เพื่อสกัดกั้นการกระทำอันถือเป็นการละเมิดของเวียดนามที่ได้รับการสนับสนุนจากโซเวียต ด้วยการแสวงหามติสนับสนุนจากทั่วทั้งโลก (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; วิจิต ญาณอม. ม.ป.ป.)

การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยไม่เพียงมีบทบาทอย่างมากในอาเซียนเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญอย่างมากกับฝ่ายที่ต่อต้านเวียดนามและรัฐบาลหุ่นเชิด PRK โดยการโน้มน้าวให้นานาชาติสนับสนุนรัฐบาลเขมรแดงในสหประชาชาติ (พวงทอง ภวัครพันธุ์. 2561) ส่งผลให้รัฐบาลไทยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียนผ่านคำแถลงของรัฐมนตรีต่างประเทศอาเซียนให้ทุกประเทศในภูมิภาคเคารพอธิปไตย บูรณภาพเหนือดินแดน ความเป็นเอกราช และอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งกันและกัน ด้วยข้อกังวลด้านเขตแดน เนื่องจากกัมพูชามีชายแดนติดกับไทย ไทยอาจต้องเผชิญกับ

ภัยคุกคามที่ประชิดชายแดนตนเอง (Acharya. 2014) อย่างไรก็ตาม สหรัฐอเมริกาไม่อาจยอมรับความโหดร้ายในอดีตของเขมรแดง จึงจำเป็นต้องหาแนวร่วมที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์เข้ามา คือ กลุ่มฟุนซินเปก (Funcinpec) ของเจ้าโรตมสีหนุ และกลุ่มแนวหน้าปลดปล่อยแห่งชาติของประชาชนกัมพูชา (Khmer People's National Liberation Front: KPNLF) ของซอน ซาน อดีตนายรัฐมนตรีของรัฐบาลเจ้าโรตมสีหนุ โดยรวมกับกลุ่มเขมรแดงของพอล พต ที่มีกองกำลังเข้มแข็งที่สุดเป็นรัฐบาลผสมแห่งกัมพูชาประชาธิปไตยหรือรัฐบาลผสมสามฝ่าย (The Coalition Government of Democratic Kampuchea: CGDK) ในวันที่ 22 มิถุนายน ค.ศ. 1982 เพื่อให้ภาพลักษณ์ของรัฐบาลกัมพูชาที่ชอบธรรมมีภาพลักษณ์ที่ดีขึ้น ภายใต้การสนับสนุนของประเทศไทยและกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน จีน สหรัฐฯ และประเทศตะวันตกบางประเทศ (สารสิน วีระผล. 2533)

เมื่อกรอบประเด็นภัยคุกคามสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 ได้รับการยกระดับสู่เวทีสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติ (United Nations General Assembly: UNGA) การขับเคลื่อนกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วมของไทยยังมีความชัดเจนและเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จทางการทูตในเวทีระดับโลกนี้เป็นผลมาจากการที่รัฐไทยมีขีดความสามารถเชิงองค์การ (Organizational Power) ที่เข้มแข็ง โดยกระทรวงการต่างประเทศสามารถทำงานประสานสอดคล้องกับสภาความมั่นคงแห่งชาติและกองทัพบกได้อย่างมีเอกภาพสูงสุด (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536; อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2541) กลไกสถาบันเหล่านี้ได้ร่วมกันดำเนินบทบาทนำผลักดันวาทกรรมทางการทูตที่มุ่งโจมตีความชอบธรรมของรัฐบาลเวียตนามและรัฐบาลเฮง ส่าริน โดยยกหลักการพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน นอกจากมิติทางกฎหมายแล้ว รัฐไทยอาศัยวิกฤตการณ์ด้านมนุษยธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วมโดยเปิดรับผู้อพยพชาวกัมพูชาจำนวนมหาศาลเข้าสู่ศูนย์พักพิงตามแนวชายแดน การกระทำดังกล่าวช่วยดึงดูดความร่วมมือและงบประมาณจาก UNHCR รวมถึงเป็นการฉายภาพให้ประชาคมโลกเห็นถึงความโหดร้ายของสงครามและผลกระทบที่รัฐไทยต้องแบกรับ ซึ่งช่วยยกระดับปัญหาให้เป็นวาระเร่งด่วนระดับสากลได้อย่างเบียบยล (วันชัย ไพรละ และ ภารดี มหาขันธ์. 2559)

ข้อสังเกตจากการดำเนินบทบาทนำในกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วม คือ รัฐบาลไทยสามารถผลักดันการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ของตนเองไปสู่การสร้างการรับรู้ภัยคุกคามร่วมกัน (Common Threat Perception) ของรัฐสมาชิกอาเซียน โดยกระทรวงการต่างประเทศของไทยได้สร้างวาทกรรมโน้มน้าวให้รัฐสมาชิกอาเซียนตระหนักว่า ภัยคุกคามจากการละเมิดหลักการไม่แทรกแซงกิจการภายในของเวียตนามต่อกัมพูชาถือเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อความมั่นคงของอาเซียนทั้งมวล (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536; อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2541) ซึ่งสอดคล้องตามกรอบทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาคและอาศัยมรดกทางความคิดจากสายสัมพันธ์และอิทธิพลของโลกเสรีตะวันตก เช่น ความหวาดกลัวตามทฤษฎีโดมิโน หรือความเข้าใจในพฤติกรรมที่ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศตามค่านิยมโลกเสรี เป็นต้น สะท้อนผ่านการอ่านความหมายพฤติกรรมของเวียตนามไปในทิศทางเดียวกัน ประกอบกับพันธมิตรอาเซียนยอมรับประเทศไทยในฐานะผู้นำในการจัดการปัญหากัมพูชา ยอมรับกัมพูชาในฐานะรัฐกันชน และยอมรับผลประโยชน์ของไทยในการรักษาความอยู่รอด โดยยึดถือว่าความอยู่รอดและความมั่นคงของไทยเป็นความอยู่รอดและความมั่นคงของอาเซียนเช่นกัน (สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

เมื่อประสบความสำเร็จในการสร้างความมั่นคงร่วมกันภายใต้การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ในทิศทางเดียวกันจึงยกระดับไปสู่การสร้างความปลอดภัยในระดับสากลผ่านการสนับสนุนการจัดตั้งรัฐบาลผสมกัมพูชาประชาธิปไตยหรือรัฐบาลผสมสามฝ่ายใน ค.ศ. 1982 ในฐานะเครื่องมือทางการทูตเพื่อรักษาสถานะในการเป็นตัวแทนอันชอบธรรมของกัมพูชาในสหประชาชาติ และในทางตรงกันข้ามถือเป็นนวัตกรรมทางการทูตที่รัฐบาลไทยใช้เพื่อรักษาความปลอดภัยเหนือตัวแทนจากเวียดนาม ผลลัพธ์ของการดำเนินการดังกล่าวประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ไทยและอาเซียนได้รับคะแนนสนับสนุนจากมติเสียงข้างมากของ UNGA เรื่องการแก้ไขวิกฤตการณ์กัมพูชาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในทุกปี ซึ่งเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารทั้งหมดออกจากกัมพูชา (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; วิจิต ญาณอมร, ม.ป.ป.; สุรพงษ์ ชัยนาม. 2564)

3.2 การจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์และการสร้างอำนาจต่อรอง

รัฐบาลไทยตระหนักดีว่าลำพังเพียงแรงกดดันทางการทูตไม่เพียงพอที่จะบังคับให้เวียดนามยอมถอนทหารออกไปจากกัมพูชา จึงใช้ขีดความสามารถเชิงองค์การในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านความมั่นคงผ่านการจัดวางยุทธศาสตร์ดุลอำนาจกับมหาอำนาจนอกภูมิภาคอย่างจีนและสหรัฐฯ ควบคู่ไปกับการดำเนินนโยบายเชิงรุกทางการทูตที่มุ่งเน้นผลักดันประเด็นภัยคุกคามไปสู่การสร้างความปลอดภัยร่วมกัน

กรณีจีน รัฐบาลไทยได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ให้จีนกลายมาเป็นกลไกสำคัญในการถ่วงดุลอำนาจกับเวียดนามและสหภาพโซเวียต รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สามารถดำเนินวิเทศนโยบายที่แยกแยะระหว่างภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ภายในประเทศออกจากผลประโยชน์ด้านความมั่นคงระหว่างประเทศได้อย่างเฉียบขาด ส่งผลให้ไทยสามารถประสานประโยชน์กับจีนในการยุติการสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) แลกกับการที่ไทยยอมเปิดทางให้จีนใช้ไทยเป็นช่องทางสนับสนุนกลุ่มต่อต้านเวียดนามในกัมพูชา (อรอนงค์ น้อยวงศ์. 2536) ขณะที่ในระดับปฏิบัติการ รัฐบาลไทยบูรณาการนโยบายความมั่นคงเข้ากับการจัดการพื้นที่ชายแดน โดยปรับเปลี่ยนให้ศูนย์พักพิงผู้พลัดถิ่นตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์แฝง (strategic buffer) สำหรับการพักพิงและการส่งกำลังบำรุงด้านยุทธโประณ์จากจีนไปสู่กลุ่มกองกำลังต่อต้านเวียดนาม (วันชัย ไพเราะ และ ภารดี มหาขันธ์. 2559) ซึ่งเป็นการผลักดันต้นทุนทางสงครามกลับเข้าสู่เวียดนามโดยที่ไทยไม่ต้องสูญเสียทรัพยากรของตนเองโดยตรง

กรณีสหรัฐฯ รัฐบาลไทยได้ใช้สถานการณ์ความขัดแย้งในกัมพูชาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกระชับความสัมพันธ์ด้านความมั่นคง โดยไทยได้เน้นย้ำสถานะของตนเองในฐานะรัฐหน้าด่านของโลกเสรีประชาธิปไตย วาทกรรมดังกล่าวสอดคล้องอย่างยิ่งกับการประเมินยุทธศาสตร์ความมั่นคงของสหรัฐฯ ในช่วงปลายทศวรรษ 1970 ถึง 1980 ที่มองว่าการขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชียผ่านเวียดนาม ถือเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อผลประโยชน์ของสหรัฐฯ และพันธมิตร (Solomon. 1979) สหรัฐฯ ยืนยันอย่างหนักแน่นว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงแนวทางนโยบายต่อกัมพูชาและอินโดจีน และยึดผลประโยชน์ของอาเซียนเป็นสำคัญ รวมถึงแสดงทรรศนะว่าไทยควรเป็นผู้ดำเนินบทบาทในอาเซียนเนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งใกล้กับเขตความรุนแรงของสงครามมากที่สุด (ชัชชญา ศรีเมือง. 2567; เสาวนีย์ เตชะไพฑูริย์. 2546) ซึ่งสหรัฐฯ ให้การสนับสนุนในเชิงปฏิบัติอย่างเต็มที่ ทั้งการเพิ่มวงเงินช่วยเหลือโครงการขายอาวุธยุทธโประณ์ต่างประเทศ (Foreign Military Sales: FMS) หรือ

การให้คำมั่นพันธกรณี (commitment) ในการปกป้องอธิปไตยและความมั่นคงของไทย (Solomon. 1979; ชัชชญา ศรีเมือง. 2567)

ข้อสังเกตประการสำคัญเกี่ยวกับการที่รัฐไทยสามารถดึงดูดความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ได้สำเร็จนั้น เมื่อพิจารณาจากบริบททางประวัติศาสตร์ในช่วงต้นทศวรรษ 1970 สหรัฐฯ เคยใช้ยุทธศาสตร์การแทรกแซงโดยตรงผ่านการให้สนับสนุนรัฐบาลสาธารณรัฐเขมรของนายพลลอน นอล อย่างเต็มตัวเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ กระนั้น ความพ่ายแพ้ในสงครามเวียดนามและการล่มสลายของรัฐบาลลอน นอล ใน ค.ศ. 1975 กลับเป็นตัวสร้างบาดแผลทางการเมืองอย่างลึกซึ้ง หรือ Vietnam Syndrome ส่งผลให้รัฐสภาและประชาชนอเมริกันต่อต้านการส่งกำลังทางทหารเข้าไปพัวพันในภูมิภาคอินโดจีน ด้วยเหตุนี้ การที่รัฐไทยใช้ยุทธศาสตร์การสร้าง ความมั่นคงผ่านวาทกรรมการเป็นรัฐหน้าด่านของค่ายโลกเสรีจึงเป็นนวัตกรรมการแข่งขันนโยบายที่เปิดทางให้สหรัฐฯ เล็งเห็นถึงความสามารถในการกลับมาบีบหนทางสกัดกั้นอิทธิพลโซเวียตและเวียดนามได้อีกครั้งผ่านการสนับสนุนประเทศไทยในฐานะตัวแทนโดยหลักเลี่ยงการแทรกแซงทางการทหารโดยตรงในพื้นที่ดังเช่นในอดีต (Shawcross. 1979)

กรณีกัมพูชา การจัดตั้งแนวร่วมรัฐบาลผสมถือเป็นปฏิบัติการที่สะท้อนแนวคิดแบบ Realpolitik อย่างเด่นชัดที่สุด โดยกองทัพไทยสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ รับผิดชอบต่อความเป็นตัวกลางในการเจรจาและให้การสนับสนุนกลุ่มเขมรแดง แม้ว่ารัฐไทยมีอุดมการณ์และนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง แต่การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ที่ชี้ชัดว่ากองกำลังเขมรแดงภายใต้การนำของเขียวนัม สัมพันธ์ เป็นกองกำลังเดียวที่มีศักยภาพทางการทหารเพียงพอในการต้านทานกับกองทัพเวียดนาม ซึ่งกองทัพไทยคอยประสานงานอย่างลับ ๆ โดยการส่งมอบอาวุธยุทโธปกรณ์จากจีนส่งต่อไปยังกองกำลังเขมรแดงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา (Thun. 2010) ส่วนกลุ่ม FUNCIPPEC ที่จงรักภักดีต่อเจ้าสีหนุ และกลุ่ม KPNLF ของซอน ซาน ถูกจัดวางให้เป็นฝ่ายถ่วงดุลกับกลุ่มเขมรแดงในรัฐบาลผสมสามฝ่าย เพื่อความสะดวกต่อการก้าวรุกทางการทูตและมีส่วนช่วยคัดค้านการเรียกร้องที่นั่งในที่ประชุมสหประชาชาติของสาธารณรัฐประชาธิปไตยของกลุ่มเขมรแดงเพียงกลุ่มเดียว (Weatherbee. 2005)

การดำเนินการของรัฐบาลไทยที่ขัดแย้งกับอุดมการณ์และนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์แสดงให้เห็นความเป็นอิสระของกลไกรัฐ (state autonomy) ซึ่งความมั่นคงสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศและปัจจัยกำหนดการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์โดยปราศจากข้อผูกมัดทางอุดมการณ์ เพื่อเป้าหมายสูงสุดตามแนวคิดสังคมนิยม คือ ความอยู่รอดและอธิปไตยของรัฐในฐานะผลประโยชน์แห่งชาติสูงสุด ขณะเดียวกัน อาเซียนต้องเผชิญกับสภาวะทางแพร่งทางการตัดสินใจทั้งทางเลือกที่ต้องการให้เขมรแดงสู้รบกับ FUNCIPPEC และ KPNLF และทางเลือกที่ไม่ต้องการเห็นเขมรแดงกลับมาครองอำนาจ ประกอบกับเป้าหมายใหญ่เพื่อรับมือกับแรงกดดันเชิงโครงสร้าง คือ ความต้องการให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา ซึ่งการเจรจากับเวียดนามไม่เป็นผลเนื่องจากเวียดนามต้องการให้เขมรแดงเป็นฝ่ายยุติก่อน (Weatherbee. 2005)

กรณีอาเซียน แม้ไทยจะสามารถสร้างฉันทามติร่วมในเชิงหลักการได้สำเร็จ แต่ในระดับยุทธศาสตร์ปฏิบัติการ รัฐสมาชิกยังคงมีแนวทางที่แตกต่างกันตามการรับรู้ภัยคุกคามเฉพาะตัวภายในกลุ่มรัฐสมาชิกอาเซียน โดยเฉพาะกรณีของอินโดนีเซียและมาเลเซียที่มองว่าจีนคือภัยคุกคามระยะยาวมากกว่าเวียดนาม และมีแนวคิดตามกรอบ ZOPFAN ที่ต้องการลดอิทธิพลของมหาอำนาจนอกภูมิภาค การส่งพลเอกมอร์ดานีของอินโดนีเซียไปเยือนกรุงฮานอยใน ค.ศ. 1984 และคำประกาศในลักษณะที่ไม่มองเวียดนามเป็นภัยคุกคาม สะท้อนถึงสภาวะความเห็นต่าง (divergence) ภายใน

ภูมิภาคอย่างชัดเจน (Weatherbee, 2005) แม้ว่าผู้วิจัยกล่าวถึงการรับรู้ภัยคุกคามร่วมกันของสมาชิกอาเซียนในกระบวนการสร้างความมั่นคงร่วม แต่การรับรู้ภัยคุกคามร่วมกันดังกล่าวเป็นเพียงผ่าน การตีความหรืออ่านความหมายพฤติกรรมของเวียดนามที่ขัดต่อกฎหมายระหว่างประเทศ มิใช่การรับรู้ ภัยคุกคามร่วมกันในมิติการจัดลำดับความสำคัญของภัยคุกคาม เนื่องจากอินโดนีเซียไม่ได้มีพรมแดน ติดกับกัมพูชาย่อมตระหนักถึงการถูกคุกคามในระดับที่ต่ำกว่าไทย มุมมองของมอร์ดานีคือการยอมรับว่า เวียดนามกระทำการละเมิดอธิปไตย เพียงแต่มีมุมมองที่ต่างออกไปว่า การเปิดช่องทางให้จีนเข้ามามี อิทธิพล คือ ภัยคุกคามระยะยาวต่อภูมิภาค และมองว่าเวียดนามอาจมีส่วนช่วยเป็นรัฐกันชนเพื่อคาน อำนาจจีนได้ในทางกลับกัน ปรากฏการณ์นี้กลับยิ่งตอกย้ำบทบาทนำเชิงจัดการ (Managerial Leadership) ของรัฐบาลและกระทรวงการต่างประเทศไทยที่สามารถประคับประคองความเป็นเอกภาพของอาเซียน ไม่ให้ล่มสลาย โดยไทยได้ใช้สถานะรัฐหน้าด่านและพันธมิตรกับมหาอำนาจจีนและสหรัฐฯ เป็นเครื่องมือ ในการบีบให้รัฐสมาชิกที่มีความเห็นต่างต้องกลับมาสนับสนุนมติเอกฉันท์ของอาเซียนในเวทีสากล เพื่อรักษาภาพลักษณ์ความเป็นปึกแผ่นของภูมิภาค แม้ว่าอินโดนีเซียพยายามใช้การทูตสองแนวทาง (Dual-track diplomacy) แต่ข้อเสนอหลักในการแก้วิกฤตการณ์กัมพูชายังคงยึดโยงอยู่กับเงื่อนไข การถอนทหารของเวียดนามตามที่ไทยและอาเซียนผลักดันมาโดยตลอด บทบาทนำของไทยจึงไม่ใช่ การสร้างความยินยอมพร้อมใจแบบไร้ความขัดแย้ง แต่เป็นขีดความสามารถในการกำหนดทิศทางนโยบาย ส่วนใหญ่ของภูมิภาคให้ตอบสนองต่อผลประโยชน์แห่งชาติของไทยได้อย่างต่อเนื่องตลอดทศวรรษ

กล่าวโดยสรุป การดำเนินบทบาทนำด้วยกลยุทธ์แบบคู่ขนานทั้งทางการทูตสร้างวาระ ความมั่นคงร่วมและปฏิบัติการสร้างแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงขีดความสามารถที่เหนือกว่า ของกลไกรัฐไทยในการดำเนินบทบาทนำ ท่ามกลางวิกฤตการณ์ ซึ่งทำให้ไทยมีแนวร่วมในการแก้ปัญหา วิกฤตการณ์กัมพูชาในสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 นี้ ทั้งรัฐสมาชิกอาเซียน จีน สหรัฐฯ และเวทีสหประชาชาติ ขีดความสามารถเชิงยุทธศาสตร์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความลุ่มลึกของรัฐไทยในการบริหารจัดการ ความขัดแย้ง (Conflict Management) ทั้งในระดับมหาอำนาจและระดับภูมิภาค แม้ว่าต้องเผชิญกับ สภาวะความเห็นต่างภายในอาเซียน แต่รัฐไทยสามารถใช้สถานะรัฐหน้าด่านเป็นเงื่อนไขในการสร้าง เอกภาพเชิงนโยบายที่เอื้อต่อผลประโยชน์แห่งชาติได้สำเร็จ การนำปัจจัยภายในรัฐอย่างเอกภาพสถาบัน และความยืดหยุ่นเชิงยุทธศาสตร์มาตอบโต้แรงกดดันเชิงโครงสร้างภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพเช่นนี้ ถือเป็นบทพิสูจน์สำคัญที่ทำให้ประเทศไทยก้าวขึ้นมาเป็นผู้กำหนดทิศทางของระเบียบความมั่นคงใน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดทศวรรษ 1980 อย่างแท้จริง

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเหตุปัจจัยแห่งการดำเนินบทบาทนำของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์ สงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 เป็นการสอดประสานกันอย่างเป็นระบบเชิงกระบวนการของปัจจัยระดับ ระบบระหว่างประเทศ คือ แรงกดดันเชิงโครงสร้างภายนอกที่มาจากการเปลี่ยนผ่านดุลอำนาจใน ภูมิภาค เนื่องจากการแตกขั้วระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต (Sino-Soviet Split) โดยโซเวียตให้การ สนับสนุนเวียดนาม และจีนให้การสนับสนุนเขมรแดงในกัมพูชา เมื่อมีการลงนามสนธิสัญญามิตรภาพ โซเวียต-เวียดนาม ค.ศ. 1978 ซึ่งยืนยันความมุ่งหมายของเวียดนามที่ต้องการสร้างระเบียบภูมิภาค อินโดจีนภายใต้แนวคิดสหพันธอินโดจีน จึงเกิดเหตุการณ์ที่กองทัพเวียดนามบุกยึดกัมพูชาในเดือน ธันวาคม ค.ศ. 1978 อันเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการดำเนินบทบาทนำของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์ ครั้งนี้

การบุกยึดกัมพูชาอย่างอุกอาจของเวียดนามไม่เพียงเป็นภัยคุกคามทางการทหารที่ประชิดพรมแดนไทยเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพและระเบียบในภูมิภาคเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องหากวิเคราะห์ตามกรอบทฤษฎีความมั่นคงระดับภูมิภาค (Regional Security Complex) ของ Buzan & Waever (2003) ที่อธิบายถึงการตระหนักถึงความมั่นคงร่วมของรัฐสมาชิกในภูมิภาค แต่ยังคงขาดส่วนที่อธิบายถึงสาเหตุเชิงกระบวนการของรัฐที่ดำเนินบทบาทเพื่อสร้างวาระความมั่นคงร่วมและเกิดแนวทางปฏิบัติในการจัดการปัญหาความมั่นคงระดับภูมิภาค ส่งผลให้ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ตามแนวทางสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ (Neoclassical Realism) เพื่อลดช่องว่างการอธิบายดังกล่าวให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นโดยฉายภาพความสัมพันธ์เหตุผลเชิงกระบวนการ (causal mechanism) ซึ่งเสนอเป็นตัวแปรแทรกกลางที่ขับเคลื่อนบทบาทของรัฐไทย ได้แก่ (1) การรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Threat Perception) โดยตั้งต้นจากตัวแปรการรับรู้ (Perception) ของ Jervis (1976) ซึ่งถูกประกอบสร้างขึ้นจากพันธุการทางภูมิศาสตร์ (Tyranny of Geography) ของ Thayer (2011) ในฐานะรัฐหน้าด่านที่มีพรมแดนประชิดเขตสงคราม และตัวแปรมรดกจากสายสัมพันธ์กับตะวันตก (Western Linkage) ของ Levitsky & Way (2010) โดยเฉพาะแนวความคิดตามทฤษฎีโดมิโน ความตระหนักเรื่องอียิปต์ภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ และกรอบความมั่นคงแบบค่ายโลกเสรีที่สืบทอดมาตั้งแต่ยุคสงครามเย็น ประกอบกับ (2) ชีตความสามารถเชิงองค์กรและอำนาจเชิงสถาบัน (Organizational Power) ของ Levitsky & Way (2010) ที่มีความเป็นเอกภาพสูงและมีความเป็นสถาบันรวมศูนย์ที่หน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการอย่างสอดคล้องประสานกัน

เมื่อพิจารณาตามกรอบสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ หากปราศจากการตีความผ่านตัวแปรการรับรู้ข้างต้น แรงกดดันเชิงโครงสร้างจากภายนอกย่อมไม่สามารถถูกแปรรูปไปสู่กระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) หรือการสร้างความมั่นคงร่วมในระดับเข้มข้นได้ตามทฤษฎีของ Ripsman, Taliaferro, & Lobell (2016) การรับรู้เชิงยุทธศาสตร์จึงเป็นเงื่อนไขจำเป็น (Necessary Condition) ที่ทำหน้าที่ให้ความหมายต่อภัยคุกคามตามกระบวนการอ่านความหมายของผู้กำหนดนโยบายของ ศุภมิตร ปิติพัฒน์ (2564) โดยพันธุการทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยที่บีบบังคับให้ไทยต้องดำเนินบทบาทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเปราะบางของพรมแดนทำให้ไทยไม่สามารถดำเนินนโยบายอยู่เฉยๆ (inaction) หรือเชิงรับ (reactive) ได้เหมือนรัฐสมาชิกอาเซียนอื่น ๆ ที่อยู่ห่างออกไป เมื่อผนวกพร้อมกับมรดกสายสัมพันธ์กับตะวันตกที่วางรากฐานความมั่นคงไทยไว้กับระเบียบอำนาจของสหรัฐฯ รัฐบาลไทยจึงอาจยอมรับการเป็นต้นทุนทางการทูตในการดึงมหาอำนาจกลับมาถ่วงดุลในภูมิภาคอีกครั้ง สภาวะดังกล่าวพิสูจน์ให้เห็นว่าบทบาทผู้นำของไทยไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการแสวงหาอำนาจเพียงอย่างเดียว แต่ถูกผลักดันจากอัตลักษณ์เชิงยุทธศาสตร์ที่ผูกติดกับตำแหน่งที่ตั้งและพันธะสัญญาทางประวัติศาสตร์ซึ่งส่งต่อฐานคติของการรับรู้จากรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ มาสู่รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ขณะเดียวกัน ชีตความสามารถเชิงองค์กร (Organizational Power) และเอกภาพระหว่างกระทรวงการต่างประเทศ (กต.) สภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) และกองทัพไทย ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอ (Sufficient Condition) ในการบริหารจัดการทรัพยากรและกลไกรัฐเพื่อนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างมีเอกภาพ ความโดดเด่นของบทบาทไทยในช่วงเวลานี้จึงเป็นผลลัพธ์จากการผสมผสานกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่เอื้อกับการดำเนินการที่ทรงพลังและเป็นเอกภาพ

เมื่อการรับรู้ภัยคุกคามเชิงยุทธศาสตร์ได้รับการแปลงไปสู่การดำเนินนโยบายต่างประเทศภายใต้องค์การที่มีความสอดคล้องกันเชิงสถาบันอย่างมีเอกภาพ จึงนำไปสู่กระบวนการทำให้เป็นประเด็นความมั่นคง (Securitization) โดยผลักดันให้เป็นวาระความมั่นคงร่วมกันของรัฐสมาชิกอาเซียน ภายใต้การรับรู้ภัยคุกคามร่วมกัน (Common Threat Perception) ที่รัฐสมาชิกต่างมีการอ่านความหมายและตีความพฤติกรรมของเวียดนามไปในทิศทางเดียวกัน โดยอาศัยต้นทุนจม (sunk costs) ที่เป็นมรดกทางความคิดจากตะวันตกตั้งแต่ช่วงต้นสงครามเย็นเป็นสิ่งที่ช่วยกำหนดกรอบประเด็น (framing) และขยายขอบเขตไปสู่ภูมิภาคโดยดึงขอบเขตอำนาจของมหาอำนาจอย่างจีนและสหรัฐฯ และกลไกเวทีสหประชาชาติในการกดดันเวียดนามและโซเวียต รวมถึงจัดวางแนวร่วมทางยุทธศาสตร์ (Strategic Alignment) จากกลไกต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยและกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้ดำเนินบทบาทนำเจรจากับมหาอำนาจ โดยจีนและสหรัฐฯ ต่างให้ความช่วยเหลือไทยในฐานะตัวแทนที่เป็นรัฐหน้าด่านในการถ่วงดุลกับเวียดนามที่เปรียบเสมือนตัวแทนของฝั่งโซเวียต ขณะเดียวกัน กองทัพไทยดำเนินการเจรจากับฝ่ายเขมรแดงเพื่อสร้างแนวร่วมที่ถ่วงดุลอำนาจกันภายในกลุ่มและมีศักยภาพในการต่อต้านกองทัพเวียดนาม นอกจากนี้ รัฐบาลไทยยังดำเนินบทบาทนำในการรักษาความเป็นเอกภาพของอาเซียนเพื่อผลักดันเป้าหมายให้สัมฤทธิ์ผล จนในท้ายที่สุด เวียดนามยอมถอนทหารออกจากกัมพูชาใน ค.ศ. 1988 จนหมดภายใน ค.ศ. 1990 การดำเนินการทั้งหมดของรัฐบาลไทยถือเป็นบทพิสูจน์สำคัญที่ทำให้ประเทศไทยก้าวขึ้นมาเป็นผู้กำหนดทิศทางของระเบียบความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตลอดทศวรรษ 1980 อย่างแท้จริง รวมถึงกรอบการดำเนินงานเชิงสถาบันที่ยึดถือระเบียบความมั่นคงระดับภูมิภาคดังกล่าวกลายมาเป็นรากฐานสำคัญสำหรับภาคีความร่วมมือระดับภูมิภาคต่อไป

กล่าวโดยสรุป บทบาทนำของไทยในการแก้ไขวิกฤตการณ์กัมพูชาหรือสงครามอินโดจีนครั้งที่ 3 เป็นผลผลิตของกระบวนการเชิงสาเหตุที่เริ่มจากการที่รัฐไทยตีความความมั่นคงผ่านรากฐานทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ แล้วจึงใช้ขีดความสามารถเชิงสถาบันที่เข้มแข็งเป็นกลไกในการขับเคลื่อนผลประโยชน์แห่งชาติผ่านยุทธศาสตร์ดุลอำนาจและการสร้างความชอบธรรมในระดับสากล ซึ่งการศึกษานี้ช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีสัจนิยมที่มีกละเลຍความสำคัญของการอ่านความหมายพฤติกรรมหรือการตีความภัยคุกคามภายในรัฐ โดยชี้ให้เห็นว่าหากปราศจากตัวแปรการรับรู้เชิงยุทธศาสตร์ที่ยังรากลึกแล้ว รัฐย่อมไม่สามารถสร้างสรรค์นโยบายต่างประเทศที่มีพลังและได้รับการยอมรับในระดับภูมิภาคได้

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อการวิจัยในอนาคตว่าควรนำกรอบแนวคิดสังคมนิยมคลาสสิกใหม่ไปประยุกต์ใช้ศึกษาการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในวิกฤตการณ์ความมั่นคงร่วมสมัย เช่น ปัญหาภายในเมียนมา ข้อพิพาทเขตแดนและข้อพิพาททางทะเลไทย-กัมพูชา เป็นต้น เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบว่าพลวัตของการรับรู้ภัยคุกคามและเอกภาพของกลไกรัฐในบริบทปัจจุบัน ยังคงเป็นตัวแปรแทรกกลางที่ขับเคลื่อนบทบาทนำของไทยได้ทรงพลังเหมือนในยุคสงครามเย็นหรือไม่ ซึ่งจะช่วยต่อยอดองค์ความรู้ด้านการทูตไทยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กษิต ภิรมย์. (2560). ประชาธิปไตยในบริบทอาเซียน. *เอเชียพิจาร*, (ฉบับปฐมฤกษ์): 13–22.
- ฉัตรียา วิสุทธิวัฒน์. (2546). นโยบายของไทยต่อปัญหาแก้มพู่: ศึกษาทัศนะของผู้นำไทยต่อภัยคุกคามของเวียดนาม พ.ศ. 2522-2532. *วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2003.841>
- ชัยชนา ศรีเมือง. (2567). บทบาทของพลอากาศเอกสิทธิ เสวตลีลา กับการดำเนินนโยบายต่างประเทศไทยต่อแก้มพู่ ระหว่างปี ค.ศ. 1980—1990. *สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. <https://doi.org/10.58837/CHULA.IS.2024.419>
- ชัยชนะ อรุณโรจนวัฒน์. (2567). อัตลักษณ์กับความมั่นคง: กรณีเวียดนามบุกยึดแก้มพู่ ค.ศ. 1978. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การระหว่างประเทศและการทูต)*. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พวงทอง ภาวรัตน์. (2561). การต่างประเทศไทยในยุคสงครามเย็น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันชัย ไพราะ และ ภารดี มหาขันธ์. (2559). พัฒนาการชายแดนไทย-แก้มพู่: การเกิดศูนย์พักพิงผู้อพยพและจุดเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของไทย. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 24(46): 119–145.
- วิจิต ญาณอมร. (ม.ป.ป.). ผ่านร้อน....ผ่านหนาว พล.อ.อ.สิทธิ เสวตลีลา. กรุงเทพฯ: บริษัท เออาร์ไอพี (จำกัด) มหาชน.
- ศศิธร โอเจริญ และ เมธิพัชญ์ จงวโรทัย. (2563). ความขัดแย้งทางการเมืองในการดำเนินนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531 – 2534). *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง บุรพา*, 8(2): 151–168.
- ศุภมิตร ปิติพัฒน์. (2564). การทูตข้ามสมุทร: เครื่องมือจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์การต่างประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงต่างประเทศ.
- สุกัลลักษณ์ กาญจนขุนดี. (2564). ย้อนพินิจบทบาทอาเซียนในการแก้วิกฤตการเมือง: กรณีเปรียบเทียบแก้มพู่และพม่า. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2568, จาก <https://www.the101.world/asean-with-myanmar-junta/>
- สารสิน วีระผล. (2533). สนับสนุนเขมรสามฝ่ายต่อผู้เวียดนาม. ใน ฉันทิมา อ่องสุริย์ (บรรณาธิการ), *นโยบายต่างประเทศไทยบนทางแพร่ง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรพงษ์ ชัยนาม. (2564). ไทยกับอาเซียนในยุคสงครามเย็น: มิติด้านการเมืองและความมั่นคง. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- _____. (2561). นโยบายของไทยต่อสิงคโปร์: นโยบายต่างประเทศไทยต่อประเทศเพื่อนบ้านในยุคสงครามเย็น: สี่กรณีศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สยาม.
- _____. (2560). นโยบายของไทยต่อแก้มพู่: นโยบายต่างประเทศไทยต่อประเทศเพื่อนบ้านในยุคสงครามเย็น: ห้ากรณีศึกษาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

- เสาวนีย์ เตชะไพบูลย์. (2546). **ประวัติศาสตร์ชีวิตการเมืองไทยของพลอากาศเอกสิทธิ เสวตลิลลา**. เอกสารวิชาการส่วนบุคคล (หลักสูตรการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่น 7 พ.ศ. 2546).
- อรอนงค์ น้อยวงศ์. (2541). **กัมพูชา: นโยบายต่างประเทศไทยสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- _____. (2536). **นโยบายต่างประเทศไทยต่อปัญหา กัมพูชาสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (ค.ศ. 1980–1988)**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Baylis, J., & Smith, S. (2013). **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations** (2nd ed). Oxford: Oxford University Press.
- Buszynski, L. (1987). ASEAN: A Changing Regional Role. *Asian Survey*, 27(7): 764–786. <https://doi.org/10.2307/2644914>
- Buzan, B., & Wæver, O. (Eds.). (2003). **Regions and Powers: The Structure of International Security**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. de. (1998). **Security: A New Framework for Analysis**. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Chanda, N. (1986). **Brother Enemy: The War After the War**. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Institute of Asian Studies. (1985). **The Kampuchean Problem in Thai Perspective: Positions and Viewpoints held by Foreign Ministry Officials and Thai Academics**. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Jervis, R. (1976). **Perception and Misperception in International Politics**. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Jones, L. (2007). ASEAN Intervention in Cambodia: From Cold War to Conditionalities. *The Pacific Review*, 2(4): 523–550.
- Leifer, M. (2013). **ASEAN and the Security of South-East Asia (Routledge Revivals)**. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203504505>
- Levitsky, S., & Way, L. (2010). **Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morris, S. J. (1999). **Why Vietnam Invaded Cambodia: Political Culture and the Causes of War**. Stanford, California: Stanford University Press.
- Pratama, C. P. (2013). Central Asia as a Regional Security Complex from the Perspectives of Realism, Liberalism and Constructivism. *Global: Jurnal Politik Internasional*, 15(1): 84-94.
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., & Lobell, S. E. (2016). **Neoclassical Realist Theory of International Politics**. Oxford: Oxford University Press.

- Shawcross, W. (1979). **Sideshow: Kissinger, Nixon, and the Destruction of Cambodia**. New York: Simon and Schuster.
- Solomon, R. H. (1979). **Asian Security in the 1980s: Problems and Policies for a Time of Transition**. Santo Monica, CA: Rand Corporation.
- Thayer, C. A. (2011). The Tyranny of Geography: Vietnamese Strategies to Constrain China in the South China Sea. **Contemporary Southeast Asia: A Journal of International and Strategic Affairs**, 33(3): 238–269.
- Thun, T. (2010). **International Responses to the Khmer Rouge's Diplomacy 1979-1991**. Thesis for Master of Arts (Southeast Asian Studies). Bangkok: Graduate School, Chulalongkorn University. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2010.2344>
- Viraphol, S. (1985). Thailand's Perspectives on the Rivalry in Vietnam. In W. S. Turley (Ed.). **Confrontation or Coexistence: The Future of ASEAN-Vietnam Relations**. Bangkok: Institute of Security and International Studies, Chulalongkorn University.
- Waltz, K. N. (1979). **Theory of International Politics**. Massachusetts, California, Amsterdam, and Sydney: Addison-Wesley Publishing Company.
- Weatherbee, D. E. (2005). **International Relations in Southeast Asia: The Struggle for Autonomy**. Maryland: Roman & Littlefield Publishers, Inc.